

Lukač dr Dušan, **RADNIČKI POKRET U JUGOSLAVIJI I NACIONALNO PITANJE 1918—1941**, izdavač Institut za savremenu istoriju i NIP
Export-press — Beograd 1972, (str. 421)

Vrlo ozbiljna nabčna ustanova, kao što je Institut za savremenu istoriju u Beogradu, pored svog godišnjeg časopisa **Istorija XX veka**, te još drugih izdanja, ima ediciju: Studije i monografije, u kojoj je izišla i ova značajna knjiga o nacionalnom pitanju iz pera vrijednog istraživača dr Dušana Lukača. Pošto se u našoj historiografiji tek u posljednje vrijeme nešto intenzivnije izučavaju stavovi u radničkom pokretu prema nacionalnom pitanju, kao i uopšte ta problematika, to i ova studija predstavlja svojevrsan doprinos tom izvanredno složenom problemu. Stoga treba pozdraviti inicijativu Instituta za savremenu istoriju u Beogradu i napor autora što su se prihvatili tako složenog i ozbiljnog zadatka da nam prezentiraju ovu monografiju.

Ovaj autor, u posljednjih 15 godina otkako se bavi naučno-istraživačkim radom, dao je nekoliko vrijednih studija iz istorije radničkog pokreta. Ova studija uvodi nas u problem i rasvjetljava mnoge do sada nepoznate momente iz te oblasti. Međutim, sam naslov monografije je neadekvatan, jer iz njega proizilazi da su obrađeni radnički pokret i uza nj još i nacionalno pitanje, a u stvari najpogodniji naziv bio bi »Radnički pokret prema nacionalnom pitanju u Jugoslaviji« ili »Stavovi u radničkom pokretu prema nacionalnom pitanju u Jugoslaviji«, jer tu problematiku autor ovdje tretira.

Osim predgovora, monografija je podijeljena na tri glave. Prva nosi naziv **Počeci sagledavanja nacionalnog pitanja u državi Srba, Hrvata i Slovenaca, 1918—1923**, druga **Radnički pokret o mestu i značaju nacionalnog pitanja u Jugoslaviji 1922—1933**, i treća **Primena lenjinskih načela o nacionalnom pitanju i stvaranje programa narodno-oslobodilačke borbe (1935—1941)**.

Nakon kraćeg prikaza literature i izvora u predgovoru, autor je prešao na izlaganje materije naznačene u prvoj glavi iz koje se vidi geneza i razvoj stavova od Kongresa ujedinjenja (1919) do Drugog (Vukovarskog kongresa KPJ (1920. godine). Same pripreme za Vukovarski kongres odvijale su se u nagovještaju borbe između osnovnih struja u SRPJ (k), marksističke ljevice i socijalista-centra (socijalističkog centra). Po mišljenju

većine ljevičara »Nacionalno jedinstvo (je) jedina alternativa jugoslovenskog progresa, njega treba da preuzme i spašava radnička klasa« (45). Nasuprot ljevici, centrumaši, koji su također bili izrazite pristalice nacionalnog jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca, vjerovali su »da će se nacionalno jedinstvo uz zalaganje radničkog pokreta ostvariti« (46). I na kraju, treba istaći, da su ljevičani odgađali »borbu za nacionalnu ravnopravnost, jer vjeruju da se nacionalno pitanje rešava samo celovito u toku oružane revolucije« (47).

Drugi kongres je vrlo malo raspravljao o nacionalnom pitanju u Kraljevini SHS. Usvajanjem raznih odluka, kongres je ostao, što se tiče nacionalnog pitanja, na ranijim pozicijama, jer se vjerovalo da u nacionalnoj jugoslovenskoj državi egzistira samo klasno, a ne i nacionalno ugnjetavanje.

U sljedećem odjeljku od Vukovarskog kongresa do Zakona o zaštiti države (2. VIII 1921) razmatraju se stavovi Drugog kongresa Kominterne u Moskvi (19. VII — 7. VIII 1920) i Lenjinove postavke o nacionalnom i kolonijalnom pitanju. Te odluke Kongresa usvojili su na svom sastanku predstavnici komunističkih partija Jugoslavije, Bugarske i Grčke i istakli u Manifestu **Narodu balkansko-podunavskih zemalja** poznate Lenjinove principe o poštovanju prava svih balkanskih naroda na samoopredjeljenje, uključujući i pravo na otcjepljenje.

Poslije Vukovarskog kongresa, KPJ i radnički pokret ostali su na starim pozicijama o nacionalnom pitanju. Međutim, socijalni nemiri u Hrvatskoj su pomogli KPJ da se u njenim redovima razvije stanovište da postoje i nacionalni problemi.

Nakon objavljivanja Obznanе, KPJ prestrojava svoje redove, pa se već na plenumu CPV (1—6. IV 1921) polako uočavaju posljedice neriješenog nacionalnog pitanja u Jugoslaviji i kompleks problema jugoslovenskog društva sagledava se u pojačanim plemenskim antagonizmima. Prije svega, u KPJ se gleda na te probleme kao na želju srpske buržoazije da očuva hegemoniju, na jednoj strani, i kao na borbu za samostalnošću hrvatske i slovenačke buržoazije, na drugoj strani. To znači da je ondašnje shvatanje nacionalnih problema u Jugoslaviji u redovima KPJ egzistiralo samo u suparničkoj borbi nacionalnih buržoazija.

Sljedeće izlaganje autorovo odnosi se na razdoblje od donošenja Zakona o zaštiti države (2. VIII 1921) do Prve zemaljske konferencije KPJ (1922). Iz ovog izlaganja se vidi da u redovima KPJ nije bilo nekih novih stavova o nacionalnom pitanju, nego se ponavljaju već ranije postavke. I socijalisti su imali nepravilan pristup tome problemu i glavnu pažnju su uz propagandu jugoslovenstva upenili protiv centralizma. Ovaj problem stava socijalista mogao se više razraditi za razdoblje od 1918 do 1941. godine.

Poseban odjeljak je posvećen Prvoj zemaljskoj konferenciji KPJ (juli 1922) i njenim stavovima o nacionalnom pitanju. Toj konferenciji je prethodila Četvrta konferencija Balkanske komunističke federacije u Sofiji (15—18. VI 1922) i njeni stavovi o Balkanskoj komunističkoj federaciji nisu još dovoljno poznati. Među 8 tačaka Prve zemaljske konferencije KPJ,

nije bilo posebno o nacionalnom pitanju. Samo je u nacrtu teza o političkoj situaciji bilo govora o nekim problemima međunacionalnih odnosa u zemlji. O nacionalnom problemu postojalo je neslaganje među delegatima lijevice i desnice. Međutim, Konferencija je većinom glasova potvrdila rezoluciju Sime Markovića **O nacionalnom pitanju, političkoj situaciji i najbližim zadacima KPJ**. Dr D. Lukač potom revidira ranija stanovišta u historiografiji da Prva konferencija nije pokretala nacionalno pitanje, jer je naveo diskutante koji su to pitanje doticali.

Iz odjeljka koji razmatra razdoblje između Prve i Druge zemaljske konferencije KPJ vidi se da dokumenta provenijencije KPJ ne govore o nacionalnom pitanju koje je razdiralo jugoslovensku zajednicu. Da bi se našlo rješenje za jugoslovensko nacionalno pitanje, Kominternu je, neposredno pred svoj četvrti kongres, (novembar 1922) imenovala komisiju za jugoslovensko pitanje u koju su ušli predstavnici nekih evropskih komunističkih partija. Na osnovu izvještaja, pisma i ličnog uvida, komisija je dosta površno izučila jugoslovenski problem, a posebno probleme iz nacionalnog pitanja u Jugoslaviji.

Osnivanje Nezavisne radničke partije Jugoslavije (januar 1923) donosi i nova shvatanja u radničkom pokretu o rješenju nacionalnog pitanja. Tako je objelodanjeno mišljenje da se rješenje nacionalnog pitanja može obezbijediti revizijom buržoaskog ustava. U dokumentima se ne spominje sukob hrvatske, slovenačke i muslimanske buržoazije, već centara Beograda, Zagreba, Sarajeva, Ljubljane i drugih.

Na Drugoj zemaljskoj konferenciji KPJ u Beču (9—12. V 1923) u sedmoj tački dnevnog reda razmatrano je nacionalno pitanje u Jugoslaviji. I u drugim tačkama dnevnog reda bilo je spomena o nacionalnim problemima na Balkanu. U rezoluciji o **Političkoj situaciji i neposrednim zadacima** ta problematika je postavljena na širu osnovu, tako da je o svim našim zemljama ponešto kazano. Poslije ove Konferencije i Drugi kongres SKOJ-a (24—26. VI 1923) ponovio je stavove KPJ o nacionalnom pitanju ali je bilo i nekih novih stavova.

U drugoj glavi autor s pravom ističe da su u periodu od Druge zemaljske konferencije KPJ (1922) do Splitskog plenuma KPJ (1935) u okvirima radničkog pokreta Jugoslavije teoretske razrađivani osnovni elementi nacionalnog pitanja i međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji. Poslije prikaza spoljne politike Kraljvine (SHS) Jugoslavije, dr Lukač ističe da je uređivanje hrvatsko-srpskih odnosa bio najkрупniji problem i da je on bacio sva druga pitanja u drugi plan.

Poseban odjeljak u toj glavi posvećen je diskusiji u NRPJ o nacionalnom pitanju 1923. godine. Ona je počela 31. V u partijskom organu **Radnik-Delavec** u uvodniku u kojem anonimni autor, pristalica desne frakcije, dokazuje da buržoazija nije u stanju da riješi nacionalno pitanje, jer to nije njen istorijski zadatak u tom trenutku. Diskusije su iznijele na površinu i razna suprotna stanovišta. Svoje poglede o nacionalnom pitanju objavili su u partijskoj štampi: Pavle Pavlović, Ante Ciliga, Dragutin Gustinčić, August Cesarec, Simo Miljuš, Đuka Cvijić, Nikola Kotur, Sima Mar-

ković (**Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma, Beograd 1923**), Rajko Jovanović, Filip Filipović, Kosta Novaković, Triša Kaclerović i drugi. Sve su to bili istaknuti aktivisti u radničkom pokretu Jugoslavije. Njihova mišljenja su bila dosta kontroverzna da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod ali su im priznate nacionalne oslobenosti; da je nacionalno pitanje, u stvari, ustavni problem, da se nacionalno pitanje treba rješavati u sklopu Balkanske (ili podunavske) federacije radničko-seljačkih republika, zatim su pravili analize oblika autonomije itd.

Jedno od centralnih pitanja na Trećoj zemaljskoj konferenciji KPJ (1—4. januara 1924) bilo je — prema autoru — nacionalno i oko toga se vodila oštra borba između ljevice i desnice. Usvojena rezolucija na Konferenciji polazi od pretpostavke da je stvaranje države SHS, uglavnom, jedan od rezultata prvog svjetskog rata, »u kojoj vladajuća klasa (jedne srpske nacije) ugnjetava ostale nacije«. I šesta konferencija Balkanske komunističke federacije, koja je održana krajem novembra i početkom decembra 1923. donijela je posebnu rezoluciju o nacionalnom pitanju u Jugoslaviji u kojoj se kaže da je Jugoslavija produkt prvog svjetskog rata i neravnopravnih mirovnih ugovora. Zato se pred proletarijat postavlja zadatak obaranje tih ugovora i njihovih rezultata, što znači rušenje državne zajednice SHS.

Pošto se desnica nije odrekla svojih ranijih stavova o nacionalnom pitanju, pristupilo se u januaru—februaru 1924. provođenju referenduma u NRPJ, u kome se članstvo izjasnilo o svim rezolucijama Treće zemaljske konferencije. Do početka marta, članstvo je glasanjem prihvatilo rezoluciju usvojenu na konferenciji.

Kako u zemlji nije bilo više snaga koje bi riješile sukobe između ljevice i desnice u KPJ o nacionalnom pitanju, taj problem se prenio na Egzekutivu Kominterne (KI). Rezultat proučavanja sukoba između ljevice i desnice, i uopšte odnosa u KPJ, bila je Rezolucija KI o nacionalnom pitanju donijeta na Petom kongresu KI juna 1924. godine u Moskvi. U njoj su ponovljeni stavovi Treće konferencije KPJ o nacionalnom pitanju o postojanju tri naroda (Srba, Hrvata i Slovenaca), o neodrživosti teorije o troimenom narodu u Jugoslaviji i odbacivanju teze Sime Markovića da se nacionalno, u stvari, svodi na ustavno pitanje. U diskusiji i rezoluciji je konkretna državna zajednica Jugoslavija prenebregnuta i odbačena kao okvir razrješavanja socijalnih i nacionalnih problema i njihovo rješenje je preneseno u sferu i okvire Federacije balkanskih država.

Dr Lukač dalje ukazuje da je nacionalno pitanje u sponu u Partiji zauzimalo posebno mjesto. Valja istaći da i pored pakušaja Centralnog odbora Nezavisne radničke partije Jugoslavije (CO NRPJ) da se nade sporazum sa opozicijom, i dalje su dominirale nesuglasice u stavovima CO i opozicije u vezi s nacionalnim pitanjem. Veći dio opozicije je bio na stanovištu da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod, da su Makednoci Srbi i da nacionalno pitanje ne postoji, već međusobni sukobi i obračuni plemenskih buržoazija. Manja grupa u opoziciji na čelu sa Simom Markovićem priznavala je postojanje tri naroda, ali je ostajala pri tezi da se na-

cionalno u postojećim uslovima u Jugoslaviji javlja samo kao ustavno pitanje. CO i NRPJ su ostali na stanovištu Rezolucije o nacionalnom pitanju u Jugoslaviji sa Treće konferencije KPJ i Petog kongresa Kominterne.

U sukobu ljevice i desnice o nacionalnom pitanju svaka od ovih struja je energično branila svoje poglede. I novembarski plenum CV KPJ 1924. je protekao u sukobu između ljevice i desnice. Na plenumu je usvojena Rezolucija o nacionalnom pitanju u Jugoslaviji, u kojoj je istaknuto da se konačno rješenje nacionalnog pitanja može postići obaranjem vlasti buržoazije i formiranjem radničko-seljačkih vlada u Federaciji radničko-seljačkih republika Balkana. Ponovljena je tvrdnja da je Jugoslavija produkt svjetskog imperijalističkog rata. Prema Rezoluciji, nacionalizam egzistira uglavnom kod nacionalnih buržoazija i u redovima srpske vladajuće nacije. Iz toga je proizlazio zadatak KPJ da se bori protiv »nacionalističke politike buržoazije«.

Da se nađe rješenje spora u KPJ, Egzekutiva KI je 21. III 1925. formirala jugoslovensku komisiju pri KI, u koju su ušli Georgi Dimitrov, Staljin, Zinojev, Manuilski i još nekoliko istaknutih rukovodilaca i radnika u KI. Dr D. Lukač ovoj aktivnosti posvećuje dosta prostora i pokazuje kako je na osnovu izvještaja i materijala rukovodilaca KPJ i opozicije u jugoslovenskoj komisiji vođena diskusija. Tom prilikom (30. III 1925) Staljin je održao govor. U njemu je on podvukao »da je nacionalno pitanje u privredno, kulturno i politički zaostalijim zemljama (kao što je Kraljevina SHS u suštini seljačko pitanje« (223). Takođe se obračunao sa stavovima Sime Markovića o nacionalnom pitanju. Tako je ovaj u Jugoslovenskoj komisiji, pod pritiskom Staljina, prihvatio sve njegove kritičke primjedbe o stavovima prema nacionalnom pitanju. Po dobijenim materijalima Jugoslovenska komisija izradila je prijedlog rezolucije na osnovu koga je Peti prošireni plenum IK KI donio aprila 1925. Rezoluciju o jugoslovenskom pitanju. Rezolucija je, ipak, predstavljala kompromis CK KPJ i opozicije. Prihvaćeno je stanovište da potpuno rješenje nacionalnog pitanja može obezbijediti samo proleterska revolucija. Rezolucija je kritikovala postavke Sime Markovića i odbacila poglede opozicije da je nacionalno, u stvari, ustavno pitanje.

Autor dalje prikazuje kako je neposredno pred Treći kongres KPJ Predsjedništvo Izvršnog komiteta KI ponovo raspravljalo o stanju u radničkom pokretu u Jugoslaviji, s posebnom pažnjom na nacionalno pitanje. Tom prilikom je usvojena Rezolucija o jugoslovenskom problemu, u kojoj je u vezi s nacionalnim pitanjem usmjeren akcent na borbu za samoopredjeljenje ugnjetenih, ali se ne ističe važnost izdvajanja pojedinih naroda iz Jugoslavije.

Rad Trećeg kongresa KPJ (17—22. V 1926. u Beču) i njegov pristup nacionalnom pitanju također privlače autorovu pažnju. U Rezoluciji o nacionalnom pitanju on ukazuje, pored ostalog, da se ističe pravo samoopredjeljenja, ali se nigdje zvanično ne potcrtava potreba izdvajanja Hrvatske i Slavonije iz sastava države. Ističe se već ranija parola — zahtjev za stvaranje Federacije radničko-seljačkih republika Balkana.

Četvrti kongres KPJ (krajem 1928) nije imao posebnu tačku dnevnog reda o nacionalnom pitanju — utvrđuje autor — ali se iz izvještaja i di-

skusije vidi da je tom pitanju bila posvećena pažnja. Tako se, npr. postavljalo pitanje izdvajanja ugnjetenih naroda iz Jugoslavije i tražilo razbijanje Kraljevine SHS.

Razdoblje od Četvrtog kongresa KPJ do Četvrtе zemaljske konferencije KPJ ispunjeno je nizom političkih događaja i zavođenjem šestojanuarske diktature 1929. To dr. Lukač ilustruje nekim dostupnim izvorima. Tokom 1930. i 1931. godine u nekoliko članaka u partijskoj štampi traženo je pravo na samoopredjeljenje pojedinih naroda i njihovo izdvajanje. Novo rukovodstvo KPJ u inostranstvu istaklo je 1932. ponovo stavove o razbijanju jugoslovenske države. Rukovodstva komunističkih partija koje su bile u sastavu Balkanske komunističke federacije izdala su izjavu u povodu sklapanja balkanskog pakta, u kojoj je ukazano na fašističku opasnost na Balkanu i vjernost ovih partija principu samoopredjeljenja svih balkanskih naroda.

Četvrta zemaljska konferencija KPJ u Ljubljani (25. XII 1934) dosta pažnje je posvetila daljoj razradi stavova KPJ u nacionalnoj politici, i to autor sasvim opravdano uočava i podvlači. Na konferenciji su takođe upućene zamjerke privremenom rukovodstvu KPJ na čelu sa Milanom Gorkićem (Josipom Čižinskim) zbog propusta koje je činilo u vezi s nacionalnim pitanjem. Iz materijala se vidi da je oslabila ranija suviše isticana nacionalna komponenta. Takođe, polagano počinje da iščezava iluzija u Balkansku komunističku federaciju, ide se na rješavanje unutrašnjih problema i očekuje se »stvaranje radničko-seljačke vlasti u zemljama Jugoslavije« (268). Ideja o razbijanju Jugoslavije, iako se više ne apostrofira, ostaje prisutna, ali ipak samo kao pravo na samoopredjeljenje do otcjepljenja svih potlačenih naroda.

U trećoj glavi (1935—1941), pošto je u kraćim citatima dao pregled spoljne i unutrašnje političke situacije u Jugoslaviji, autor nam je prikazao najvažnije momente u stavovima o nacionalnom pitanju od Četvrtе zemaljske konferencije do Splitskog plenuma (decembar 1934 — juni 1935). Tu se vidi da su zaključci Četvrtе zemaljske konferencije o formiranju antifašističkog fronta slabo provođeni. Osnovna pažnja je posvećena pokušaju formiranja Jedinственe radničke partije, i to uglavnom sporazumjevanjem odozdo sa opozicionim grupama i partijama. Formiranje jedinственog fronta išlo je nešto brže u toku pripremanja skupštinskih izbora u proljeće 1935. godine. Važan momenat je bio pokušaj oživljavanja pokreta hrvatskih i slovenačkih nacionalnih revolucionara. U Hrvatskoj je pokrenut posebni list hrvatskih nacionalnih revolucionara **Hrvatski put**, koji je finansirala KPJ, a uređivali su ga, uglavnom, komunisti.

Splitski plenum CK KPJ (9—10. VI 1935) koji je održan u jeku priprema za Sedmi kongres KI privlači, također, pažnju dr. Lukača. Pitanje razrješavanja unutrašnjih međunacionalnih odnosa nije detaljnije raspravljano na plenumu. U odnosu na jugoslovensku zajednicu konačno je napuštena dotadašnja neodlučnost i čvrsto se stalo na stanovište da je ona neophodna za opstanak naroda Jugoslavije. Na tom osnovnom zadatku, izgradnje antifašističkog narodnog fronta, bila je razvijena velika aktivnost. Više se ne insistira na stvaranju ogoljelog nacionalnog pokreta, već

se aktivnost prenosi na opštu revolucionarno-demokratsku platformu, koja bi obuhvatila cjelokupnu društveno-političku problematiku: socijalne probleme, nacionalno pitanje, antifašizam, selo, demokratizaciju društva itd. Prema dr. D. Lukaču, stavovi Splitskog plenuma dobili su svoju potvrdu i na Sedmom kongresu KI (25. VII—20. VIII 1935). Što se tiče Jugoslavije, odustalo se od politike njene diobe i preovladalo je shvatanje prema kojem je ona postala okvir u kome se može voditi borba za rješavanje svih društvenih protivurječnosti. U vrijeme održavanja Kongresa u Moskvi se sastao 1. VIII 1935. Politbiro CK KPJ, koji je izradio detaljnu odluku o zadacima KPJ i prihvatio stavove KPJ sa Splitskog plenuma. Istaknuta je uloga borbe protiv nacionalnog ugnjetavanja, a posebno borbe hrvatskog naroda protiv velikosrpske hegemonije. U vezi s nacionalnim pitanjem je prihvaćeno: ukidanje svih elemenata neravnopravnosti, brisanje vještačke podjele države na banovine, sloboda isticanja nacionalnih zastava, amblema natpisa itd.

U svjetlu političkih kretanja u radničkom pokretu ukazuje se da je značajan momenat predstavljalo formiranje KP Slovenije (aprila 1937) i KP Hrvatske (1. i 2. VIII 1937). Osnivanje KPH baziralo se na potrebama jedinstva revolucionarnog i nacionalnog pokreta hrvatskog naroda i na potrebama učvršćenja saradnje sa ostalim narodima. Dr. Lukač ukazuje i na druge značajne momente društveno-političkog života Kraljevine Jugoslavije koji su bili važni u procesu sagledavanja nacionalne problematike u Jugoslaviji:

— Konferencija predstavnika nacionalnih odbora Stranke radnog naroda održana je u junu 1938. u Zagrebu sa ciljem objedinjavanja svih demokratskih snaga u Narodnom frontu. U usvojenoj platformi na konferenciji rješene nacionalnog pitanja i borba za uređenje demokratskih odnosa među narodima Jugoslavije zauzimali su značajno mjesto.

— Narod je svoje antifašističko raspoloženje protiv Italije i Njemačke vidno pokazivao posebno u vrijeme upada Hitlerove vojske u Austriju i tom prilikom široki društveni slojevi su pokrenuti na demonstracije protiv fašizma.

— U proglasu CK KPJ u povodu anšlusa Austrije, ukazano je da fašizam direktno ugrožava narode Jugoslavije i snažno je istaknuta sudbinska vezanost i uzajamnost opstanka Srba, Hrvata i Slovenaca u jugoslovenskoj zajednici. Srpski narod je pozvan da se bori za odbranu Hrvatske i Slovenije, koje su bile direktno ugrožene od italijanske inderente, Hrvati da se bore za Slovence, a Srbi za slobodu i svoj narodni opstanak.

— Okupacija Čehoslovačke (mart 1939) opredjeljuje CK KPJ da mijenja politiku KPJ prema novonastaloj političkoj situaciji u svijetu i ukazuje na činjenicu neriješenog nacionalnog pitanja u Jugoslaviji.

— Iznalaženju najpodesnijih puteva rješavanja nacionalnog pitanja u borbi protiv fašizma posvećena je znatna pažnja u Otvorenom pismu CK KPJ članovima KPJ (maj 1939) i na savjetovanju KPJ (9. i 10. VI 1939) u blizini Ljubljane. Na savjetovanju KPJ u referatu generalnog sekretara KPJ Josipa Broza Tita, **Stanje u Partiji**, iznesene su neke slabosti iz rada

Partije u oblasti nacionalnog pitanja. Konstatovano je da se zapostavlja rad partijske organizacije u nekim nacionalno ugnjetenim pokrajinama — Makedoniji, Kosovu, Metohiji, kao i u krajevima gdje žive nacionalne grupe.

— Na sporazum Cvetković-Maček (26. VIII 1939) KPJ je gledala kao na logičnu posljedicu razvoja unutrašnjih prilika u Kraljevini Jugoslaviji. Tito je dao ocjenu sporazuma i okvalifikovao ga kao kompromis nacionalnih buržoazija.

Prilike u Jugoslaviji u vrijeme izbijanja drugog svjetskog rata i opasnost što je zaprijetila Jugoslaviji od fašizma i fašizacije zemlje, koju »kolebljiva jugoslavenska buržoazija vodi u propast« autor je prikazao na kraćem prostoru u knjizi. Ali se, zato, partijskoj aktivnosti posvećuje mnogo više pažnje.

U periodu od kraja 1939. do Pete zemaljske konferencije KPJ (oktobar 1940) ojačale su organizacije KPJ. Iz razvitka i učvršćenja KPJ proistekli su stavovi u KPJ u pojedinim jugoslovenskim zemljama i pokrajinama o rješavanju nacionalnog pitanja. CK KPJ i drugi rukovodeći organi počinju da se bave razradom međunacionalnih odnosa i u Bosni i Hercegovini.

Na Pokrajinskoj konferenciji KPJ za Bosnu i Hercegovinu 1940, koja je predstavljala dio širih priprema KPJ za Petu zemaljsku konferenciju, istaknuto je da je narodna autonomija BiH najbolje rješenje za osiguranje ravnopravnosti muslimanskih, srpskih i hrvatskih masa. Uz to je istaknuto da se ova autonomija može samo izvojevati u zajedničkoj oslobodilačkoj borbi svih naroda BiH s radničkim pokretom na čelu. U rezoluciji Konferencije priznaje se etnička osobenost Muslimana.

Peta zemaljska konferencija KPJ (19. do 23. X 1940) imala je posebnu tačku posvećenu nacionalnom pitanju. O toj problematici bilo je riječi u izvještaju koji je u ime CK KPJ podnio sekretar Josip Broz Tito te u referatu Edvarda Kardelja **O političkoj situaciji** i u drugim referatima i diskusijama. Konferencija je postavila pred komuniste zadatak »borbe za nacionalnu ravnopravnost ugnjetenih naroda i nacionalnih manjina Jugoslavije«. U pogledu Bosne i Hercegovine istaknuta je potreba tako da se vodi »borba protiv pokušaja srpske i hrvatske buržoazije da međusobno dijele BiH i ne pitajući narode tih oblasti. Mi komunisti smatramo da narodi BiH treba da se sami slobodno opredijele i nađu rješenje za uređenje u tim oblastima putem autonomije ili slično« (369).

Period poslije konferencije, do aprilskog rata, predstavlja završnu fazu u evoluciji i izgradnji pogleda radničkog pokreta u nacionalnom pitanju u Jugoslaviji. Više se ne spominje u dokumentima rješenje nacionalnog pitanja u okviru Balkanske komunističke federacije, nego »stalo se na čvrsto stanovište da se rešenja problema naroda Jugoslavije traže u okvirima postojeće državne zajednice« (370) zaključuje autor.

Ova monografija, ikao naučno-analitički rad, pisana na bazi arhivske građe partijske provenijencije, štampe i literature, predstavlja nov doprinos rasvjetljavanju, još uvijek nedovoljno izučene problematike o nacionalnom pitanju, odnosno o stavovima pojedinih političkih snaga prema

ovom pitanju u našoj historiografiji. Na žalost, autor nije pregledao svu građu u pojedinim republičkim arhivima u kojima se još može naći dokumenata o ovom pitanju iz provenijencije radničkog pokreta i vlasti. No, daljim istraživanjem građe i proučavanjem ovoga problema, neki njegovi stavovi biće možda revidirani, ali studija ostaje kao fundament u proučavanju ovoga problema. Značajno je napomenuti da autor daje kraći presjek i parcijalno se osvrće na Balkansku komunističku federaciju i njene stavove prema Jugoslaviji. Takođe ima dosta novih stavova o odnosima Kominterne prema jugoslovenskom radničkom pokretu, što je vrlo važno s obzirom na to da je jugoslovenski dio svjetskog radničkog pokreta. Politika Kominterne prema Jugoslaviji u našoj historiografiji je još nedovoljno izučena, pa ti stavovi, obrađeni u knjizi, doprinose rasvjetljavanju tih problema. Tekst je, inače, vrlo čitljiv i pored nekih manjih štamparskih grešaka koje ne umanjuju vrijednost studije. I, na kraju, treba konstatovati da samo neki odjeljci imaju, poslije izlaganja materije, izvučene zaključke, ali na žalost ne i svi. Knjiga bi još više dobila na vrijednosti da su poslije svakog odjeljka i glave, kao i na samom kraju studije, izvučeni uočeni i riješeni problemi značajni za istorijsku nauku.

Mr Uroš Nedimović